

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת אחרי מות-קדשים, תשס"ד
מספר 546מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

על פרשת העריות

יש פרשות בתורה שפתיחותיהן וחתימותיהן קצרות, כגון פרשת הקדושה (ויק' יט) הפותחת בעקרון הקדושה ומקורה האלוהי, וחותמת ביציאת מצרים (פס' לו-לז). בדומה לכך, פרשת המועדים (ויק' כג) פותחת ב"אלה הם מועדי" (פס' ב) וחותמת במשה המדבר את מועדי ה' לישראל (פס' מד).¹

פרשת העריות (ויק' יח) היא ייחודית בזה שיש לה פתיחה עקרונית בת ארבעה פסוקים (ב-ה)² וחתומה ארוכה בת שבעה פסוקים (כג-ל). מכאן, שהתורה מייחסת משקל רב לעקרונות העומדים בבסיסם של איסורי העריות.

תכני הפתיחה הם: אל להם לישראל לעשות לא כמעשי מצרים שממנה הם באים, ולא כמעשי ארץ כנען שאליה הם הולכים, אלא עליהם לילך בחוקות ה' ובמשפטיו. מעשי העריות מוצגים אפוא כמאפיינים את תרבות מצרים וכנען, ותרבות זו מנוגדת לחוקי ה' שניתנו לישראל. בפירוט תולדות העמים בפרשת נח נמנים עמי מצרים וכנען על צאצאי חם (בר' י:ו). סמוך לפירוט תולדותיו של נח בא סיפור המציג את חם כאבי מגלי העריות. אמנם לפי הפשט מדובר בראייה בלבד (שם ט: יח-כז), לא במעשה, אך ראייה זאת היא אב-טיפוס לגילוי עריות, משום שהיא מייצגת חוסר כבוד למוסד המשפחה וזלזול באינטימיות האדם.

בסיפור גילוי ערוותו של נח, עולה תמיהה: והרי חם הוא החוטא ומדוע בנו כנען הוא הלוקה, המתקלל? התשובה מצויה בפרשתנו: "וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו" (יח:ג). התורה ניתנת לישראל וממוקדת בהם, וישראל יירשו את כנען, ובה יפגשו את הכנענים. לכן הכנענים עולים בחשיבותם על כל בני חם; עם פוש ופוט לא יהיה לישראל קשר ועניין, ומגעם עם מצרים יהיה ארעי בלבד.

הקשר בין שתי הפרשיות - פרשת חם בן נח ופרשת העריות בויקרא, בא לידי ביטוי גם בתחום הלשוני; הביטוי המנחה בפרשת העריות הוא הצירוף "גילוי ערוה": כשבע עשרה פעמים באזהרת עריות שבפרק יח, ועוד שש פעמים בפרק כ המונה את העונשים. והלא תמוה: מדוע ננקטת הלשון "גילוי ערוה" כשמדובר במעשי זיווג ממשיים ולא בגילוי וראייה בלבד? אין לראות בכך משום לשון עקיפה ונקייה, שהרי באים בפרשות אלו גם לשונות מפורשים (יח:כ, כב). אמור מעתה: הלשון של גילוי ערוה מקורו בסיפור נח שבשכרנו נתגלה, ואז ראה חם בנו את ערוות אביו. ללמדך, שמראית חם מוליך קו ישר אל מעשיהם של צאצאיו כנען ומצרים.

ודוק בלשונות של ויק' כ:יז, בעונשי העריות: "ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו... וראה את ערותה והיא תראה את ערותו... ערות אחתו גלה". פסוק זה חוזר על המילים המנחות בסיפור המעשה של חם בבראשית: ראייה, גילוי ערוה, אביו. ובדומה לכך נדייק בפסוק יח:ז:

¹ יש חתימת ביניים בפסוקים לז-לח; ואכמ"ל.

² פסוקים בויק' יח יסומנו במספר הפסוק בלבד.

"ערות אביך וערות אמך לא תגלה, אמך היא לא תגלה ערותה". הלא למעשה מדובר כאן באם בלבד, וסוף הפסוק מדגיש את חומרת המעשה: מתוך שהיא אמך. לכן נראה, שהתוספת "ערות אביך" שבראש הפסוק אינה באה אלא כדי לרמוז לקשר עם ראיית ערוות האב של חם.

מה כל-כך נתעב במעשהו של חם, עד שנתלות בו תועבות צאצאיו כנען ומצרים? אחד האספקטים הוא העדר הכבוד כלפי אביו מולידו הפורץ את יחסי הדורות במשפחה, ובכך מערער את עצם קיום המשפחה כיחידה חברתית בסיסית. ומעשה אב סימן לבנים: יחסי אישות בין קרובי משפחה מערערים את סדר הדורות ומכניסים בלבול במערך המשפחתי. הלא עינינו הרואות: בעולם המודרני, וביתר שאת בעולם הפוסט-מודרני, מתערער מוסד המשפחה, הן הגרעינית והן המורחבת, ובד בבד גם נפרץ הטאבו על יחסי עריות מכל סוג. פרשת העריות באה אפוא לשמור גם על שלמותו וייחודו של מוסד המשפחה.

ועוד: בעולם הטבעי קיים יצר המין רק לשם קיום המינים והזנים ומוגבל במסגרת זאת. אצל רוב בעלי החיים רדום יצר זה במרבית ימות השנה, והוא מתעורר רק בעונת הייחוס, ובמסגרת האינסטינקט של הצורך בהולדה. שונים הדברים אצל האדם: משיצא מגדר יצור טבעי ונהיה ליצור תרבותי, חרגה גם הפעילות המינית מגדר האינסטינקט ונהייתה לגורם עצמאי. כל פריצה מגדרי הטבע בעייתית והרת סכנות, כל שכן כשמדובר בדחף חזק כיצר המין, ולכן יש צורך בהתערבות של המוסר, החברה והחוק, ובוודאי יש לחוק האלוהי שבתורה לומר את דברו בנידון.

כבר אמרו חכמינו: "ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך" (דב' ו:ה): הכפלת הבי"ת ב"לבבך" רומזת לשני לבבות, לשני יצרים: הטוב והרע. גם את היצר התוקפני וההרסני לעתים, יצר המין, יש לשעבד לעבודת הבורא על-ידי מסגרת הקידושין. יחסים כמו משכב בהמה, משכב זכור ודומיהם, שאין בהם כדי לייצב משפחה ולהקים דורות, ותכליתם לסיפוק היצר בלבד, הוצאו אל מחוץ לחוק התורה.

מכאן אל חתימת הפרשה, פסוקים כד-ל, שעיקרם יחסה של ארץ כנען אל החוטאים בעריות: החוטאים בעריות מטמאים את הארץ והיא מקיאה אותם, בין שהם כנענים ובין שהם ישראלים. גורל העממים שהארץ הקיאה אותם בהגיע בני ישראל ישמש אפוא כאזהרה לישראלים העולים אליה, לבל יעשו כמעשי הכנענים. בכך מתחברת חתימת הפרשה אל פתיחתה.

מושג חדש לנו בתורה: "ותטמא הארץ" - טומאת ארץ ישראל. טומאה היא מושג פולחני החל רק על דברים שבקדושה. מיוחדת אפוא ארץ ישראל בקדושתה: המצרים ושאר צאצאי חם, וההולכים בדרכיהם מאומות אחרות, יכולים לעשות מעשי עריות בארצותיהם מבלי להיענש; לא כן יושבי כנען, בין כנענים ובין ישראלים. ישיבת ארץ ישראל היא עבורם מעלה, אך סכנתה בצידה, שכן זוהי מעלה המחייבת אותם להתנהג בהתאם.

חכמינו מנו שלושה דברים המסלקים את השכינה ומטמאים את הארץ: עבודה זרה, שפיכות דמים ועריות,³ ושלוש הטומאות מנויות יחד ביחז' לו: יז-יח. טומאת האדמה על-ידי שפיכות דמים מודגמת במעשה קין (בר' ד: ח-יב), שהורחק מהאדמה ומעיבודה משרצת את אחיו. היא מיושמת בארץ ישראל בחוק ערי המקלט (במ' לה: ט-לד), הגוזר על הורג בשגגה שיוורחק מאחוזתו שבארץ ישראל ולא יוכל לשוב אליה עד מות הכהן הגדול. אולם, חתימת הפרשה של ערי המקלט העוסקת בטומאת הארץ (שם: ל-לד) קצרה בהרבה לעומת החתימה בסוף פרשת העריות, וזו שבסוף עונשי העריות (ויק' כ: כב-כד). למה החמרה זו לגבי עריות? נראה כי הסיבה היא פסיכולוגית-חינוכית: האדם ההגון הסביר רואה ברצח דבר חמור ביותר, אך לגילוי עריות מוצא לו היצר פתחי היתר - פולחניים בעולם העתיק, וליברליים מתירניים בעידננו.

כשנאמר בפסוקי החתימה "ולא תקיא הארץ אתכם... כאשר קָאָה את הגוי אשר לפניכם" (יח: כב), משתמע שבזמן כתיבת הדברים כבר הקיאה הארץ את הכנענים החוטאים. ואולם, מאחר שהדברים הללו נאמרו קודם לכיבוש הארץ, ניתן לומר שהתורה כותבת זאת מנקודת מבטם של יורשי הארץ בעתיד. ואף ניתן לומר, שלא בעתיד בלבד מדובר, אלא בתהליך שכבר התחיל. התהליך החל כאשר סדום, שחטאה חטאים הרבה (בר' יג: יג; יח: כ; יח' טז: מט), נחתם גזר דינה בעוון עריות דווקא (שם: ג; בר' יט), ומקדימה התורה ומדגישה שסדום כלולה בכנען (שם: י: יט).

אברהם, הראשון להבטחת הארץ לישראל, הוא עד להשמדת סדום (שם: יט: כח), "למען אשר יצוה את בניו ואת פִּיתוֹ אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו (שם: יח: יט).

מנחם בן-ישר
המחלקה לתנ"ך
ומכללת אשקלון

³ מדרש תנאים עמ' 132, לדב' כא: כג.